
ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

УДК 069:008:316.7(477)"2022/..."

DOI: 10.17721/2413-7065.3(96).2025.337907

МУЗЕЇ ЯК ПРОСТІР СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ПОЛІТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Тетяна БЕВЗ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
email: tetanabevz@gmail.com

Тетяна ВАСИЛЕВСЬКА

orcid.org/0000-0001-6565-4142

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
email: tvasilevs@ukr.net

Анотація. Розглянуто роль українських музеїв як активних агентів формування національної ідентичності та суспільної консолідації в умовах повномасштабної російсько-української війни. На прикладах діяльності провідних музейних інституцій України проаналізовано трансформацію їхньої діяльності у відповідь на воєнні виклики через бачення сучасних трендів і політик.

Ключові слова: музеї, ідентичність, тренди та політики музейної діяльності, війна в Україні, суспільна консолідація.

Постановка проблеми. Музеї, так само як архіви та інші культурні установи й організації, в яких зберігаються та популяризуються ключові елементи національної спадщини, виконують важливу роль у створенні континууму для рефлексії та відкритого діалогу. Ці інституції стають місцями, що спонукають до переосмислення минулого, формування суспільних дискурсів щодо непростих культурних та соціальних викликів, просторами інституціонального збереження колективної пам'яті. Через свої експозиції та освітні програми музеї не лише зберігають історичні та культурні артефакти, а й активно сприяють формуванню національної ідентичності,

усвідомленню спадкоємності поколінь. Маючи потенціал для створення інклюзивних наративів та відображення різноманітності досвіду і поглядів, музеї виступають платформами для репрезентації соціального розмаїття у контексті національної ідентичності. Отже, музеї й архіви здатні відігравати важливу роль у процесах консолідації суспільства, сприяючи не лише збереженню національної спадщини, а й формуванню і артикуляції суспільно визнаних цінностей.

Сьогодні українські музеї, перебуваючи в складних умовах – умовах війни, стикаються із численними проблемами, які впливають на їхню діяльність і

© Бевз Т., Василевська Т.

здатність виконувати свої основні функції. Основними викликами зараз стають: загроза фізичного знищення та пошкодження музеїв; евакуація та збереження колекцій; брак фінансування та ресурсів; загроза мародерства та незаконного вивезення культурних цінностей; психологічний тиск на персонал; втрата відвідувачів та комунікаційні обмеження; проблеми з цифровізацією; складність проведення освітніх і культурних заходів. Усе це ставить під загрозу не тільки фізичне збереження культурної спадщини, а й здатність музеїв виконувати свою важливу функцію з підтримки національної ідентичності та об'єднання суспільства. Однак, попри всі виклики, музеї продовжують шукати способи адаптації, організовуючи евакуацію колекцій, проводячи онлайн-виставки, залучаючи підтримку від міжнародних культурних організацій, та активно формують нові концептуальні підходи до власної діяльності. Осмислення цих викликів і пошук шляхів відповіді на них залишаються нагальними теоретичними та практичними проблемами.

Аналіз джерел, останніх досліджень і публікацій. У ХХІ столітті музейна справа зазнає кардинальних трансформацій, що спричинило виявлення її нових смислів і завдань та, відповідно, появу нових наукових підходів до її вивчення. Сучасне музейництво все частіше розглядається не лише як сфера збереження та репрезентації культурної спадщини, а й соціальний, політичний, освітній і технологічний феномен, що відповідає на актуальні запити глобального світу. В свою чергу дослідження музеїв дедалі більше носять міждисциплінарний характер, поєднуючи теоретичні нароби з антропології, філософії,

культурології, соціології, політичних наук та теорій нових медіа.

Однією з провідних тенденцій в осмисленні новітньої місії музеїв є критичний аналіз їхньої ролі як інституцій влади та наративу, де експозиції розглядаються як інструменти формування колективної пам'яті, ідентичності та ідеології [3]. Водночас у наукових студіях зростає інтерес до деколоніального дискурсу, який зумовлює переосмислення колекцій, методів репрезентації та питання репатріації культурних артефактів [32].

Паралельно з цим інтенсивно розвиваються дослідження, пов'язані з темами інклюзивності та соціальної справедливості, де музей розглядається як відкритий простір, орієнтований на доступність та участь усіх суспільних груп, зокрема осіб з інвалідністю, представників маргіналізованих спільнот і меншин. У межах цього напряму досліджується також роль музеїв у рефлексії щодо соціального та індивідуального травматичного досвіду, зокрема війни, дискримінації, геноциду, пандемії тощо.

Суттєвого значення серед музеєзнавчих наукових студій набули дослідження, пов'язані з осмисленням процесів диджиталізації музейної діяльності. Вивчається вплив цифрових технологій – VR (Virtual Reality (Віртуальна реальність) / AR Augmented Reality (Доповнена реальність), штучного інтелекту, NFT (Non-Fungible Token, тобто незамінний токен) – на трансформацію форм репрезентації та взаємодії з аудиторією [24; 30]. Ці технології не лише змінюють спосіб презентації об'єктів, а й спонукають до переосмислення самого феномену «музею» як фізичного простору.

Значну увагу дослідники приділяють також вивченню афективного виміру музейного досвіду. Виходячи з цього дослідницького ракурсу, музеї здатні викликати сильний емоційний відгук у відвідувачів, що сприяє глибшому засвоєнню інформації та емпатійному включенню в представлені наративи [27].

Важливе місце в сучасних музеєзнавчих студіях посідає аналіз музеїв як інструментів політичного діалогу. Шанталь Муфф, зокрема, у своїй концепції агоністичної демократії наголошувала на ролі музеїв як публічних просторів, де можуть відбуватися конфліктні, але конструктивні дискусії з приводу спірних тем [16]. У цьому контексті музеї розглядаються не як нейтральні інституції, а як платформи політичної участі, спротиву та трансформації суспільства. Науковиця розглядала музей не лише як місце збереження культурної спадщини, а й потенційний простір для політичного діалогу та конфлікту. Вона запропонувала концепцію агоністичної публічної сфери, де різні ідеї та ідентичності можуть відкрито стикатися, визнаючи легітимність одне одного без прагнення до остаточного консенсусу. Вона стверджувала, що «уявлення про музей, наприклад, як про місце, що може надавати простір для критичного політичного втручання – це наслідок сліпоти до різноманіття економічних і політичних сил, які, власне, уможливлють існування музеїв» [16]. Дослідниця наводить приклади інституцій, які втілюють її ідеї: МАСВА (Барселона) – музей, що активно працює з критичними темами та сприяє агоністичному діалогу, та L'Internationale – консорціум європейських музеїв, що спільно розробляють альтернативні наративи та підходи до

музейної справи. Отже, вчена запропонувала концептуальне переосмислення ролі музею в сучасному суспільстві. Вона бачить музей як активного учасника демократичного процесу, здатного сприяти політичному діалогу та опору домінантним ідеологіям. Такий підхід відкриває нові можливості для музеїв у контексті утвердження радикальної демократії.

Окремий напрям аналізу зазначеної проблематики складають дослідження, присвячені музейній педагогіці та новітнім освітнім форматам, що інтегрують мистецтво, науку, технології та гейміфікацію. Музеї дедалі частіше виступають як освітні середовища неформального типу, що сприяють розвитку критичного мислення, креативності та міждисциплінарного бачення світу [25]. Зараз, як зазначав італійський науковець Фувільо Ірассе, «змінилося мистецтво, яке покликаний приймати музей; також змінилися користувачі та способи, якими вони сприймають контакт із художнім досвідом; нарешті, контекст, у якому розташовані музеї з моменту їх перезаснування в середині минулого століття, також змінився» [26].

Зрештою, дослідницький інтерес також торкається економічного виміру музейної діяльності: питань сталого розвитку, фінансування, культурного менеджменту, брендингу, а також музейної дипломатії в контексті м'якої сили суспільного впливу.

У рамках вивчення особливостей функціонування українських музеїв під час війни джерельною базою розвідки стали дані Міністерства культури та стратегічних комунікацій про пошкодження пам'яток культурної спадщини в Україні внаслідок російської агресії [1],

а також дослідження «Обстріл музеїв як спроба знищення української ідентичності. Наслідки обстрілів російською армією українських музеїв в період з 24 лютого 2022 року по 25 січня 2023 року» [17], підготовлене Луганським обласним правозахисним центром «Альтернатива».

В українському дослідницькому просторі тему ролі музеїв в умовах російської агресії розглядають у свої роботах Олена Комова [11], Людмила Кузнецова [12], Тетяна Лисюк, Оксана Терещук, Юрій Білецький [13] та інші. Зокрема, Людмила Кузнецова акцентувала увагу на тому, що пріоритетними завданнями державної політики у сфері охорони культурної спадщини мають стати: фіксація втрат музейних колекцій, впровадження цифрових технологій для їх збереження, створення єдиного електронного реєстру музейних цінностей та забезпечення умов для реституції після завершення війни.

Ми у статті «Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації» [2] прагнули виявити вплив музейних практик на процеси формування національної ідентичності та консолідації суспільства, в тому числі українського, в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Однак осмислення значущості музеїв як суспільно об'єднуючих інституцій залишається актуальним для українських дослідницьких студій.

Метою статті є виявлення сутності музеїв як простору суспільної консолідації та засобу формування і утвердження національної ідентичності в Україні в умовах війни. Для реалізації мети важливо з'ясувати основні сучасні тренди та політики музейної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Музеї – установи, в яких зібрані та показані публіці колекції експонатів, що представляють художній, науковий чи історичний інтерес; цікаві та цінні речі ще з давньогрецьких часів були місцями споглядання та філософського осмислення світу. Як зазначав Дж. Льюїс, музеї засновані для різних цілей: щоб служити рекреаційними закладами, науковими центрами або освітніми ресурсами; сприяти якості життя в районах, де вони розташовані; залучати туризм до регіону; сприяти громадянській гордості чи націоналістичним зусиллям або навіть для передачі відверто ідеологічних концепцій. З огляду на розмаїття цілей музеї демонструють надзвичайну різноманітність у формі, змісті та навіть функціях. Однак, незважаючи на таке багатоманіття, їх об'єднує спільна мета: збереження та інтерпретація певного матеріального аспекту культурної свідомості суспільства [29].

У складних сучасних умовах у світі, що перманентно змінюється, активно переглядається роль музеїв. Це особливо чітко відображається Міжнародною радою музеїв (ICOM) – світовою некомерційною організацією, що об'єднує музеї та музейних працівників з метою сприяння збереженню культурної спадщини, забезпеченню обміну знаннями та досвідом, розвитку музейної справи.

Щороку 18 травня Міжнародна рада музеїв організовує Міжнародний день музеїв (IMD) – глобальну подію, що підкреслює трансформаційну роль музеїв у суспільстві. У 2024 р. на IMD зареєстрували понад 8000 подій та понад 50 перекладів офіційного плаката, що підкреслює глобальне охоплення цієї ініціативою.

У 2025 р. на IMD досліджуватиметься «Майбутнє музеїв у швидкозмінних спільнотах», зосереджуючи увагу на тому, як музеї можуть орієнтуватися та робити свій внесок у світ, що переживає глибокі соціальні, технологічні та екологічні зміни [31]. Організатори IMD виходять з того, що музеї – це більше, ніж просто місця для збереження, – вони є активними учасниками формування сталих та інклюзивних спільнот. Тому цьогорічна тематика IMD відповідає трьом Цілям сталого розвитку (ЦСР):

- ЦСР 8: Музеї підтримують місцеву економіку, створюючи можливості для працевлаштування та пропонуючи освітні програми, що розширюють можливості громад;

- ЦСР 9: Сприяючи творчості та впроваджуючи технологічні досягнення, музеї стимулюють інновації та покращують доступність;

- ЦСР 11: Музеї сприяють сталому розвитку міст, діючи як культурні центри, що сприяють інклюзії, стійкості та збереженню спадщини [31].

Для IMD 2025 р. ICOM розробила переконливий візуальний ідентифікатор, який відображає постійно мінливий характер музеїв. Ключовий візуальний елемент, натхненний ідеєю плинності та адаптивності, вирізняється динамічними, вільними формами та градієнтними тонами, що символізують трансформацію та стійкість [31].

Україна є частиною модернізаційних процесів у глобальному музейному просторі. І тут серед трендів та політик трансформації національного музейного простору в умовах глобальних викликів варто назвати такі, як:

- бачення музею як простору суспільного діалогу та

місця переосмислення ролі національної пам'яті;

- інтеграція цифрових технологій у діяльність сучасних музеїв;

- утвердження соціальної відповідальності, інклюзивності та доступності;

- виконання музеями функцій інструментів культурної дипломатії; спрямування на комунікацію з молоддю;

- орієнтація на інтерактивність та емоційну залученість;

- екологізація музейної діяльності.

Але перед українськими музеями стоять й особливі виклики, сформовані нашим специфічним соціальним контекстом. Переживаючи складні політичні та військові випробування, країна особливо потребує об'єднання суспільства. Музеї, які висвітлюють історію України, передусім такі періоди її сучасної історії, як боротьба за незалежність та державний суверенітет, Революція Гідності, триваюча війна Росії проти України, покликані створювати простір для спільного осмислення й обговорення національних викликів. Це дасть можливість суспільству інтенсифікувати пошук спільних цінностей, що зміцнюватимуть його згуртованість та готовність відстоювати національні інтереси.

Війна РФ проти України змушує музеї до змін змісту й форм їхньої діяльності. За три роки від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну пошкоджені чи знищені 1390 пам'яток культурної спадщини (з них національного значення – 136, місцевого – 1164, щойно виявлених – 90), 2205 об'єктів культурної інфраструктури зазнали збитків, 409 (18,7 %) – зруйновано. Пошкоджень зазнали пам'ятки культури у 18 областях та м. Києві, зокрема: у Харківській

області – 325, Херсонській – 269, Донецькій – 164, Одеській – 158, Київській області та м. Києві – 98, Чернігівській – 65, Запорізькій – 63, Львівській – 60, Дніпропетровській – 49, Миколаївській – 47, Сумській – 33, Луганській – 32, Хмельницькій – 10, Полтавській – 6, Вінницькій та Житомирській – по 4, Кіровоградській – 2, Черкаській – 1 [7]. Загалом постраждали 121 музей та галереї [7]. Від початку повномасштабного вторгнення мародерство на тимчасово окупованих територіях значно активізувалося. У Херсоні було викрадено понад 13 тисяч експонатів із музею Олексія Шовкуненка та Херсонського краєзнавчого музею. У Маріуполі російські військові привласнили цінні роботи таких митців, як Архип Куїнджі та Іван Айвазовський. Колекція «Скіфське золото» з Мелітопольського музею місцевої історії безслідно зникла. Наразі фонди 77 українських музеїв, розташованих на окупованих територіях, уже внесені до Державного каталогу Музейного фонду Російської Федерації. Ці дії є грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, яку підписала і Росія. Зазначимо, що росіяни сукупно викрали лише з Херсона понад 33 тисячі історичних артефактів та творів мистецтва. Це пограбування музеїв називають найбільшим у Європі з часів Другої світової війни [8].

Загарбники застосовують свої способи «окупації музеїв». Скажімо, так званий фонд «История Отечества», яким керує очільник Служби зовнішньої розвідки РФ Сергій Нарішкін, ініціював створення інтермузейної групи, до складу якої входять музейні співробітники.

Вони переміщуються тимчасово окупованими територіями України та збирають (читай: крадуть) артефакти, які використовують у пропагандистських виставках про нібито український «нацизм» та «НАТОцизм» [10]. На додачу до цього нещодавно ухвалений у РФ закон передбачає включення музейних колекцій з окупованих територій України до державного музейного фонду Росії, що намагається легалізувати розкрадання культурних цінностей.

З 2022 р. Україна працює над спробою виключити РФ з ICOM, надаючи інформацію Виконавчій раді ICOM щодо неправомірних дій російських музейників, членів ICOM. Багато національних комітетів ICOM також закликали до виключення Росії з цієї міжнародної організації – поки що безрезультатно. Нещодавно французька громадська організація «Pour l'Ukraine, pour leur liberté et la nôtre!» (За Україну, за їхню та нашу свободу!) створила петицію з вимогами позбавити Росію членства у Міжнародній раді музеїв [28]. У петиції наголошувалося, що основна мета РФ не просто знищити, але й привласнити та русифікувати українську спадщину [28]. Такі дії РФ розпочалися ще 2014 р. у Криму, коли тисячі творів мистецтва передали з кримських музеїв до російських.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) запустило новий напрям діяльності «Викрадена спадщина» в межах проекту «Війна і мистецтво». Він має допомогти запобігти незаконній торгівлі предметами мистецтва та старовини, що були викрадені російськими окупантами в Україні під час війни. База вже налічує 245 культурних об'єктів [19].

В умовах воєнного конфлікту

та кризових ситуацій музеї активно переосмислюють наявні колекції, додають нові виставки, присвячені сучасним подіям. Метою таких акцій є не лише спонукання до об'єднання навколо вирішення загальних проблем, а й до осмислення значущості національної ідентичності та героїчних моментів історії. Українські музеї сьогодні активно працюють над створенням експозицій про Революцію Гідності, війну на сході України (2014–2022), повномасштабну війну, що сприяє створенню консолідуючого смислового поля суспільного життя сучасного українського соціуму.

Закцентуємо увагу на основних сучасних трендах і політиках функціонування музеїв та їх реалізації в Україні під час війни.

Музеї як простір суспільного діалогу та місця переосмислення ролі національної пам'яті. Як зазначалося у нашому попередньому дослідженні, «питання національної пам'яті є засадничими для державного будівництва й формування відчуття належності до нації, оскільки національна пам'ять є процесом збереження і відтворення інформації про минуле, символічною формою передачі культурних смислів» [4, с. 137]. У сучасних умовах музеї набувають статусу агентів національної пам'яті, впливаючи на формування історичного наративу та національної ідентичності. Це особливо актуально в контексті війни та політичних трансформацій. Разом з тим ці культурні інституції переосмислюють колоніальну спадщину, впроваджуючи деколоніальні практики та ініціюючи процеси репатріації культурних цінностей.

Декомунізація в Україні є частиною ширшого процесу переосмислення

історії та національної ідентичності. Так, однією з найбільш знакових символічних трансформацій останнього часу стали заміна радянського герба на монументі «Батьківщина-Мати» та перейменування Національного музею історії Великої Вітчизняної війни на Музей історії України у Другій світовій війні.

Знаковим є те, що ще у 2015 р. музей отримав нову назву «Національний музей історії України у Другій світовій війні». Її зміна є реалізацією політики національної пам'яті в Україні. Зазначимо, що термін «Велика Вітчизняна війна» був створений радянською пропагандою, щоб ізолювати події 1941–1945 років від ширшого контексту Другої світової війни (1939–1945). У світовій історіографії використовується термін «Друга світова війна», який більш цілісно описує події 1939–1945 років. Радянська історіографія подавала війну як конфлікт «радянського народу проти фашизму», ігноруючи пакт Молотова–Ріббентропа (1939), який сприяв початку війни; радянську окупацію Західної України та країн Балтії; масові репресії та депортації, які проводив СРСР.

Перейменування музею давало підстави формуванню більш точного погляду на історію, консолідації суспільства через правду про минуле; поверненню історичної пам'яті про українців у Другій світовій війні, які воювали не лише в лавах Червоної армії, але й у складі УПА, збройних сил союзників; а також підкреслювало роль України як жертви двох тоталітарних режимів – нацистського та радянського.

У серпні 2023 р. радянський герб на щиті «Батьківщини-Матері» було замінено на тризуб – малий Державний герб України. Ця подія відбулася в контексті

повномасштабної російської агресії, що ще більше акцентувало на важливості символічного розриву з радянським минулим. Адже монумент, споруджений у 1981 р., символізував героїку Радянського Союзу у Другій світовій війні. А, як відомо, радянська символіка була частиною імперського нарративу, який Росія використовує для легітимації свого впливу на пострадянський простір. Заміна герба демонструє відхід України від колоніального минулого. Понад те, «повернення» на щит Березині-Матері тризуба – відображає не лише історичну правду, але й відповідає на спроби Росії привласнити спадщину Київської Русі.

Заміна радянського герба на «Батьківщині-Матері» та перейменування музею стали не просто технічними чи бюрократичними змінами, а постають як важливі кроки в процесі декомунізації, які сприяють формуванню сучасної української ідентичності. Ці зміни допомагають відмовитися від радянського імперського минулого, зміцнити національну пам'ять та історичну правду, консолідувати українське суспільство перед зовнішніми викликами.

Зазначимо, що після початку повномасштабної війни, у липні 2023 р., музей вирішили перейменувати ще раз: назву «Національний музей війни за Незалежність», яку схвалили в Інституті національної пам'яті й Інституті історії НАН України, затвердили на вченій раді музею. Однак офіційно його поки що не перейменовали. Директор музею В. Кіхтенко підкреслила, що «ми боремося за те, щоб наш музей став місцем пам'яті в сучасній російсько-українській війні, музеєм про героїзм українського народу, а також місцем пам'яті вшанування нашої перемоги – і не лише України, а

всього вільного демократичного світу» [9]. Це один із показових прикладів декомунізаційних процесів, у які активно залучені музеї як осередки переосмислення минулого та формування нової національної ідентичності.

Сьогодні музеї, архіви та інші культурні інституції не лише зберігають історичну спадщину, а й створюють простір для рефлексії та відкритої суспільної комунікації, громадянського діалогу. Важливу роль у цьому процесі відіграють семінари, конференції, публічні лекції, дискусійні платформи та освітні заходи, що залучають широкий спектр учасників – науковців та культурних діячів, молодіжних лідерів, представників різних соціальних груп.

Інтерактивні виставки, просвітницькі заходи, культурні події дають можливість людям із різних соціальних, політичних і культурних груп обмінюватися думками та баченнями. Це не лише підвищує рівень історичної обізнаності, але й допомагає сформувати більш критичний погляд на власне минуле і теперішнє, що є основою для здорового демократичного суспільства.

Музейні інституції дедалі частіше виступають платформами і для осмислення складних минулих подій, контраверсійних історичних сюжетів, зокрема, тем воєн, колоніалізму, геноциду. В процесі публічних лекцій, семінарів, дебатів та панельних дискусій в Україні формується простір для суспільного дискурсу, міжкультурного діалогу та рефлексії над суперечливими аспектами історії.

Так, ще наприкінці 2021 р. у Києві відбувся воркшоп, присвячений концептуальним підходам до музеєфікації російсько-української війни, що дав можливість сформувати базові основи

цього процесу. Наголошувалося, що «є три ключові засади музеєфікації російської-української війни. Перша – це усвідомлення, що війна триває, а отже, будь яка експозиція буде незавершеною. Друга – метою музеєфікації війни є історична правда про складну, гарячу історію. Третя – кожна музейна експозиція, яка буде створена, може служити засадам перехідного правосуддя» [23].

Український інститут національної пам'яті у співпраці з фондом «Партнерство за сильну Україну» впродовж 2024 р. організував серію семінарів «Як зберігати пам'ять про війну», спрямованих на громади Чернігівщини, Харківщини, Сумщини, Полтавщини та Одещини [14]. Вони покликані сприяти збереженню історичної пам'яті, обговоренню підходів до документування подій війни та формуванню стійких наративів для майбутніх поколінь. Підсумковим заходом у співпраці з Фондом стала міжнародна конференція «Реалізація права на пам'ять: шляхи формування сучасної культури пам'яті в Україні», проведена у вересні 2024 р. Учасники обговорили нові підходи до меморіалізації та наголосили на її важливості в умовах війни, акцентували увагу на аналізі того, якою має бути інфраструктура роботи з пам'яттю в Україні; а також використання усної історії для примирення з теперішнім та формування майбутнього; «Ніколи знову» – робота з пам'яттю задля запобігання майбутнім звірствам; заходи з пом'якшення конфліктів чи напруженості у питанні пам'яті [14].

Такі події сприяють переосмисленню історичних наративів, формуванню інклюзивного бачення минулого та його зв'язку із сучасністю, допомагають вибудовувати спільні цінності для майбутніх

поколінь. Крім того, вони стимулюють громадянську активність, створюючи можливості для обговорення важливих питань і зміцнення суспільної згуртованості. Завдяки цьому музеї та культурні інституції стають не лише місцями збереження пам'яті, а й активними майданчиками для публічного діалогу, що формує стійку та інклюзивну національну ідентичність.

Загалом зазначимо, що досвід музеїв інших країн, які інтегрують історичні уроки в сучасне суспільне життя, демонструє, що інтерактивність і співпраця з громадами ефективно сприяють національній консолідації. Це може бути орієнтиром для розвитку українських музеїв, зокрема у роботі з кризовими темами.

Інтеграція цифрових технологій у діяльність сучасних музеїв. Широке застосування віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) у музейній діяльності сприяє створенню інтерактивних експозицій, що забезпечують глибше занурення відвідувачів у культурно-історичний контекст. Зокрема, в Україні поширюється практика створення онлайн-музеїв і цифрових колекцій, доступних глобальній аудиторії. Інтерактивні екрани, 3D-реконструкції та гейміфіковані елементи сьогодні активно персоналізують музейний досвід.

Нові цифрові технології дають можливість музеям ще більшою мірою реалізувати свій потенціал. Українські митці та активісти випробували нові методи збереження культурної спадщини в цифровому форматі ще до початку повномасштабної війни. Наразі фахівці вже знаходять способи хоча б у цифровому форматі зберегти від зникнення мистецькі здобутки. Зокрема, у 2021 р. Центр розвитку культури у Полтаві,

школа творчості «Камбала» та Полтавська галерея мистецтв імені Ярошенка об'єдналися, щоб створити цифровий архів творів Миколи Ярошенка на сайті музею. Тоді у рамках проекту зацифрували 55 картин та 100 графічних робіт художника. Ця акція дала можливість повернути в український культурний простір ще одного із видатних українських митців, ім'я якого було привласнено росіянами, а також популяризувати українську мистецьку спадщину через засоби Інтернету. Загалом зацифровування картин – розповсюджена світова практика, яка призначена проінформувати потенційних відвідувачів про те, що є в музеї, та заохочує до відвідин закладу.

На самому початку повномасштабної війни громадська організація Pixelated Realities започаткувала проект «Музей української Перемоги». Він фіксує історії, пам'ятки та наслідки війни через тривимірні моделі, що зберігають автентичність часу. У рамках «Музею української Перемоги» фахівці використали сучасні технології 3D-сканування для документування свідчень війни: зруйнованих будівель, пошкоджених автомобілів, слідів ракетних обстрілів. Ці цифрові моделі не лише зберігають історичні факти, а й передають емоції, які часто неможливо вловити через традиційну воєнну фотографію. Так, фахівці сканували Охтирський міський краєзнавчий музей, пошкоджений росіянами в 2022 р. На сканах відтворено потріскані стіни, міжповерхові перекриття, вибиті вікна та двері, а також тимчасовий дах, який встановили для консервації будівлі [5].

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України запустило

проект «Війна впритул» – віртуальний музей пам'яті війни, створений з метою зафіксувати масштаби руйнувань, аби показати як світові, так і прийдешнім поколінням українців ціну свободи та незалежності. Онлайн-проект, зокрема, демонструє наслідки російського вторгнення на території Київської області.

Завдяки технології віртуальної реальності на сайті можна пройти 3D-турами по розбомблених містах. Серед них: Ірпінь, Буча, Гостомель, Бородянка, Горенка, Стоянка [6]. Виставки, акції, онлайн-ресурси та інші ініціативи допомагають привернути увагу до ситуації, розповідаючи історії людей і подій, що знаходяться в тіні великих міжнародних новин. Таким чином, музеї не тільки працюють на внутрішню аудиторію, а й мають потенціал для глобального впливу та підтримки.

Соціальна відповідальність, інклюзивність та доступність музеїв. Сьогодні зростає соціальна роль музеїв у подоланні наслідків колективних травм, спричинених війнами, дискримінацією, геноцидом, пандеміями, екологічними катастрофами тощо. В українських музеях також починають усвідомлювати важливість створення просторів для психологічної підтримки, рефлексії та відновлення. Активна взаємодія з локальними громадами, реалізація благодійних ініціатив і суспільно орієнтованих програм посилює соціальний капітал музеїв.

Зростає увага до забезпечення інклюзивного середовища, адаптованого до потреб осіб з інвалідністю. Зокрема, застосовуються аудіогіди, шрифт Брайля, мультимедійні інтерфейси. Музеї впроваджують соціальні програми, орієнтовані на залучення представників

маргіналізованих груп, включно з етнічними меншинами та біженцями. Розширення тематичного спектра експозицій забезпечує репрезентацію різних культурних та соціальних перспектив. Цей світовий тренд починає втілюватися й в українських музейних практиках. Так, у Центральноукраїнському обласному краєзнавчому музеї (м. Кропивницький) створили інноваційний інтерактивний простір для людей з інвалідністю. Формування цього інклюзивного простору є результатом проекту «Музей для всіх», реалізованого командою закладу в рамках програми «Культура без бар'єрів» за підтримки Українського культурного фонду [20]. У межах модернізації музею створено інноваційне інтерактивне середовище, що поєднує високі технології та принципи інклюзивності. Залу експозиції «Природа» обладнано сенсорним мультимедійним столом і тривимірною мультимедійною книгою з інклюзивним функціоналом, які є унікальними для музейної практики України. Сенсорний стіл, встановлений у залі палеонтології, оснащено адаптованими елементами управління: кнопки продубльовано шрифтом Брайля, передбачено голосовий супровід контенту. Конструкція передбачає зручність користування для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема для відвідувачів із протезами верхніх кінцівок. У рамках заходів з підвищення доступності було також встановлено п'ять інформаційних табличок, адаптованих для осіб з порушенням зору (зі шрифтом Брайля), та придбано аудіогіди з попередньо записаною екскурсією, що є сумісними з індивідуальними слуховими апаратами. Реалізація цього проекту спрямована на забезпечення рівного доступу до

культурного контенту для всіх категорій відвідувачів.

Після 24 лютого 2022 року Дніпропетровський національний історичний музей імені Д. І. Яворницького зазнав функціональної трансформації, ставши гуманітарним хабом. Ця зміна відіграла важливу роль у пом'якшенні наслідків гуманітарної кризи, яка виникла внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, адже Дніпро перетворився на один із головних центрів прийому внутрішньо переміщених осіб. Водночас ця історія є прикладом прояву міжінституційної солідарності: директорка музею ініціювала допомогу колегам із Харкова, зокрема Харківському історичному музею імені М. Ф. Сумцова, який у перші дні війни залишався без базових ресурсів для функціонування. Зазначимо, що Харківський історичний музей – один із провідних музейних закладів України та ключовий культурний центр Слобожанщини – у період війни виявився символом збереження культурної спадщини в умовах екзистенційної загрози.

Краєзнавчий музей Куп'янська пережив тимчасову окупацію, музейникам вдалося врятувати колекцію, а після звільнення територій активно працював над її відновленням. Не менш значущою складовою цієї історії є трагедія, пов'язана із загибеллю директорки Куп'янського краєзнавчого музею Ірини Осадчої та співробітниці Олени Водоп'янової, яка працювала в музеї всього лише десятий день, внаслідок ракетного обстрілу, що стала болючим свідченням небезпеки, в якій опинилися працівники культури.

Охтирський міський краєзнавчий музей, зруйнований російською раке-тою в ніч із 7 на 8 березня 2022 р., став

символом відродження. Зусилля з консервації та реставрації музею є важливими для відновлення культурної пам'яті громади та пошуку ресурсів для реалізації нових проєктів, що допомагають підтримувати моральний дух місцевих жителів.

Історія евакуації музейних колекцій Слов'янського краєзнавчого музею під обстрілами та трагедії, пов'язаної із загибеллю директорки Святогірського історико-архітектурного заповідника Світлани Шарабан. Її смерть під час спроби евакуації в червні 2022 р. стала унаочненням героїзму музейників, а також прикладом необхідності збереження та документування місць злочинів, навіть в умовах бойових дій.

Втрата Луганського обласного музею через окупацію в 2015 р., а також повторна евакуація і відновлення роботи в Старобільську та Львові в 2022 р. демонструють незламну віру музейників у відновлення та повернення до рідного міста.

Хмельницький обласний художній музей став важливим освітнім і терапевтичним хабом під час війни, відкривши свої двері для відвідувачів вже в березні 2022 р. Музей активно підтримує ЗСУ через організацію аукціонів мистецтва, сприяючи культурному та моральному відродженню суспільства.

Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору» (м. Львів) є не лише осередком збереження культурної спадщини, але й важливою частиною тилової підтримки, зокрема для мешканців Луганщини. Музейний кризовий центр, що об'єднує 190 музеїв із 18 регіонів України, – важливий елемент сучасної музейної мережі, що сприяє координації та обміну досвідом у критичних умовах.

Ці приклади підкреслюють, що навіть в умовах війни музеї залишаються важливими культурними інституціями, які виконують не лише функції збереження та поширення знань, але й беруть на себе соціальну, гуманітарну відповідальність.

Новим трендом в умовах війни стало творення народних музеїв. Це є важливим і для збереження культурної спадщини, і для підтримки морального духу, формування національної ідентичності, документування історії та об'єднання громади в умовах труднощів. Музеї в цей період стають не лише культурними осередками, але й інструментами для відновлення і збереження національної гідності та пам'яті. Вони народжуються як вияв особистої ініціативи активних громадян і відтворюють нові сенси.

Музей російсько-української війни у Черкасах ще у 2018 р. створив військовослужбовець 118-ї бригади тероборони Олексій Святенко. Тут демонструють зразки зброї з полів російсько-української війни. Є частини ракет від РСЗО «Ураган», якою обстрілювали наші позиції у Вугледарі на Донеччині, частина крила збитого на Черкащині безпілотики Shahed, автомати, стрілецька зброя, набої до мінометів, танків та гармат. Серед експонатів представлена і зброя від партнерів України, яка в перші тижні повномасштабного вторгнення допомагала нашим захисникам стримувати наступ росіян. Це гільзи від американської БМП «Бредлі», тубуси від ПТРК «Джавелін», NLAW [15].

Музей російсько-української війни «У діда» на Дніпропетровщині створили ще 2014 р. у приміщенні колишнього кафе. Один із засновників – військовослужбовець Анатолій Токарев, який воює

з 2014 р., він виривався з полону РФ. Зараз в експозиції – понад 5 тис. різних предметів. Це стрілецька зброя, шеврони, прапори, каски. Також на виставці створили Стіну пам'яті українських героїв, що поклали своє життя за Незалежність України [18].

Волонтерський музей у Горохові на Волині організував волонтер Віталій Гладун. У невеличкому приміщенні зібрана зброя з передової, якою окупанти обстрілюють нашу країну [15].

Зауважимо, що народні музеї виконують роль не лише культурних установ, а й соціальних центрів, які об'єднують людей у час війни. Вони можуть стати місцями для розповіді про історії героїзму, стійкості та єдності, що надихає місцеве населення, просторами для надання моральної підтримки, а також бути платформами для взаємодії з ветеранами, жертвами війни та іншими громадянами, сприяючи збереженню духовної єдності й колективної пам'яті.

У мирний час поява нових музеїв, підготовка до їхнього відкриття може займати не один рік, однак за умов війни така подія набуває нової символічної ваги. За 2022 р. в Україні почали працювати кілька нових музеїв: Музей української культури в селі Михайлівка на Одещині, Музей меду у Великій Писарівці на Сумщині, Будинок-музей Дмитра Чижевського в Олександрії на Кіровоградщині та два інтерактивні музеї науки у Чернівцях та Львові. Ці музеї дуже різні в сенсі експозиційної стратегії, основної експозиційної ідеї та орієнтації на відповідного відвідувача. Два перші створені за приватної ініціативи, вони аматорські й настановчо україноцентричні. «Інтер'єри української сільської хати та бджільництво – що може

бути українськішим за ці дві теми?» [22]. Новий музей в Олександрії повертає для місцевого відвідувача пам'ять про одного із найвидатніших мешканців міста – всесвітньо відомого науковця Дмитра Чижевського. Музеї науки втілюють логічне «майбутнє за тобою». Поява нових музеїв, які професійно й по-аматорськи утворюють українську культуру, говорять про її майбутнє, – явище, що символізує нашу опірність і життєствердність [22].

Музеї як інструмент культурної дипломатії. Музейна діяльність набуває дедалі більшого значення у сфері міжнародної комунікації, виконуючи надзвичайно важливу роль у міжнародних відносинах, тобто стають «м'якою силою». Через проведення виставок (наприклад, коли експонати з Національного художнього музею України виставляються у Парижі, Лондоні чи Берліні – це «посли культури», які представляють нашу історію, мистецтво та ідентичність); участь у міжнародних проєктах та культурних форумах (кураторські обміни, наукові конференції, реставраційні програми – це також дипломатія, тільки в культурному вимірі); цифрову дипломатію (віртуальні тури, Google Arts & Culture, онлайн-виставки – відкривають доступ до культурної спадщини незалежно від географії). Музеї започатковували обговорення складних сторінок історії, чесно і гідно говорячи про травматичне минуле – наприклад, про Голодомор чи війну – і викликали емпатію, повагу та солідарність у світової аудиторії. Так, Музей Голодомору став потужним інструментом культурної дипломатії, особливо щодо визнання геноциду українців. В умовах війни багато музеїв влаштовували виставки про війну,

біженців, зруйновану культурну спадщину, щоб розповісти світу про агресію Росії. Мистецький Арсенал регулярно співпрацює з іноземними інституціями, популяризуючи сучасне українське мистецтво за кордоном. Отже, українські музеї стають провідниками національного бренду та формувачами позитивного іміджу країни на світовій арені.

Водночас музеї України сприяють долученню українців до світової культурної спадщини. Цінним у цьому контексті є ініційований першою леді України проект з українізації світових пам'яток, який станом на травень 2025 р. охопив 53 країни та 100 визначних місць світу. В рамках його реалізації вже з'явилися свої рекордсмени та родзинки: найдовший український аудіогід музеями Ватикану – 19-годинне аудіо; найінтерактивніший – у Музеї Бенакі (Афіни), доступний із будь-якого куточка світу; найтрендовіший – записаний за допомогою III – у Музеї-фортеці Суоменлінна (Фінляндія); окремий гід для дітей у гамбурзькій Кунстгалле та Музеї Барберіні Потсдама (Німеччина) [21]. Варто наголосити, що до озвучування у проекті долучилися посли України та вітчизняні зірки, і це важливо саме зараз, оскільки мільйони українців, розкиданих по всьому світу російським вторгненням, мають право чути інформацію рідною мовою. Як зазначалося, «у час, коли Росія намагається знищити нашу ідентичність, особливо маємо про неї дбати. Наша мова має звучати – як мова культури й розвитку. Вона – наш амбасадор так само, як кожен із нас» [21]. Українські аудіогіди працюють у місцях, які розповідають про трагедії народів, спроби їх винищення й про силу пам'яті, яка допомагає зцілюватися та рухатися вперед.

Музей використовує свої цифрові онлайн-ресурси для інформування громадськості й міжнародної спільноти про російську агресію проти України. Національний музей історії України у Другій світовій війні (м. Київ) став також яскравим прикладом закладу, який формує колекції артефактів, що документують події війни, а також демонструє важливість музейної дипломатії на міжнародній арені. У травні 2022 р. тут відкрили виставку «Україна – розп'яття», присвячену подіям російсько-української війни. В експозиції представлено понад 700 предметів, які зібрані після деокупації Київщини. Вражаючим експонатом була ікона «Зняття з Хреста», в якій застряг осколок російської міни, зі зруйнованого храму святого Димитрія Ростовського в смт Макарів на Київщині.

Отже, можемо констатувати, що роль музеїв як освітніх і культурних центрів є надзвичайно важливою для консолідації суспільства на основі спільної історії, цінностей та культурної пам'яті. Назвемо ще кілька домінуючих трендів у сучасних музейних практиках (більш широкий аналіз яких ще попереду), до яких долучаються сьогодні й українські музеї: орієнтація на молодь та нові покоління, інтеграція сучасного мистецтва, інтерактивність та емоційна залученість.

Орієнтація на молодь. Музеї активно адаптують свою діяльність до потреб молоді аудиторії. Гейміфіковані формати (квести, вікторини, мобільні додатки) слугують інструментом залучення. Співпраця з освітніми закладами сприяє розвитку інтегрованих проектів на перетині науки, мистецтва й технологій. Соціальні мережі стають

каналами ефективної комунікації з молоддю.

Інтерактивність та емоційна залученість. Сучасні експозиції дедалі частіше ґрунтуються на інтерактивних рішеннях, які стимулюють відвідувачів до співтворчості та активної участі. Емоційний вплив експозицій розглядається як ключовий чинник у засвоєнні інформації та формуванні сталих вражень.

Екологізація музейної діяльності. Музеї долучаються до глобального екологічного руху, імплементуючи принципи сталого розвитку. Серед поширених практик – використання енергоефективних технологій, зменшення споживання пластику, переробка матеріалів. Тематика зміни клімату та охорони природи все частіше стає предметом музейних виставок. Співпраця з екологічними організаціями дає змогу посилити соціальний вплив відповідних ініціатив.

Перспективи подальшої розробки. Наразі українські музеї відіграють стратегічну роль у протистоянні російській агресії, актуалізуючи питання деколонізації, ревізії історичних концептів та формування стійкої національної ідентичності. Однак наукове осмислення цих процесів перебуває на початковому етапі. Недостатньо досліджено, яким чином музеї можуть діяти як інструменти консолідації суспільства не лише у воєнний, але й в поствоєнний час, як вони адаптують свої наративи до нової політичної реальності та які музейні практики є найбільш ефективними для збереження національної пам'яті та посилення патріотичних настроїв.

Окремої уваги потребує питання, як музеї працюють із темами травматичного досвіду, воєнних злочинів та масових репресій. У міжнародній практиці існує

чимало прикладів меморіальних комплексів і музейних ініціатив, спрямованих на осмислення геноцидів, воєн та окупації. Водночас в українському контексті ще бракує цілісної концепції музейного представлення російсько-української війни, а також методології комунікації складної історії із суспільством та світовою спільнотою.

Отже, глибший аналіз ролі музеїв у формуванні національної ідентичності та суспільної консолідації в умовах війни є надзвичайно актуальним. Він дасть можливість виробити ефективні культурні стратегії для посилення єдності українців, протидії інформаційним атакам та формування сталого національного наративу, який не лише зафіксує досвід війни, а й сприятиме післявоєнній відбудові країни.

Висновки. Таким чином, музеї є установами, які зберігають та популяризують культурну спадщину й продовжують відігравати важливу роль у підтримці національної свідомості. Вони допомагають представникам суспільства відчувати належність до своєї культури, розуміти її особливості та цінності, що важливо для формування та розвитку національної ідентичності в сучасному світі. Понад те, музеї зберігають артефакти, що розповідають про походження, боротьбу та досягнення націй і держав.

Практичні підходи, представлені в дослідженні, свідчать про те, що музеї, використовуючи інноваційні методи, стають важливими інструментами не лише для збереження культурної спадщини, а й для налагодження діалогу між різними соціальними групами. Вони слугують платформою для осмислення складних історичних подій, сприяють

інтеграції суспільства та допомагають формувати відчуття національної гордості й спільної ідентичності.

Сучасні музейні тренди і політики є ефективними чинниками формування національної ідентичності, створюючи простір для взаємодії культури, історії та сучасних суспільних процесів. Вони відображають прагнення перетворити музеї з пасивних сховищ артефактів на активні простори для навчання, діалогу та соціальних змін. Це робить їх важливим гравцем у сучасному суспільному та культурному житті, здатним відповідати на виклики часу та інтегрувати новітні технології й підходи для взаємодії з аудиторією.

Консолідація суспільства, особливо в умовах соціальних та політичних трансформацій, потребує єднання його представників на основі спільних смислів та ідеалів. Музеї мають можливість згуртовувати людей з різних соціальних груп через створення простору для об'єднуючого усвідомлення історичних подій, цінностей та культури в цілому, відображаючи розмаїття соціокультурних ідентичностей всередині однієї нації, що сприяє формуванню соціальної інтеграції, порозумінню й зменшенню напруги між різними сегментами суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. 1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1453-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2286-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>
2. Бевз, Т., Василевська, Т. Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації. *Політичні дослідження*. 2025. № 1. С. 116–136.
3. Беннет, Т. *Народження музею: історія, теорія, політика*; пер. з англ. Київ, 2020. 320 с.
4. Василевська, Т., Бевз, Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*. 2024. № 1. С. 135–158.
5. Від зацифровування музеїв до документування війни: як зберегти історію для майбутніх поколінь. 14.01.2025. URL: <https://sil.media/p/vid-zaczyfrovuvannya-muзейiv-dokumenten-26621>
6. Віртуальний музей пам'яті війни. URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/war>
7. За 3 роки повномасштабного вторгнення агресор зруйнував та пошкодив 1390 пам'яток культурної спадщини і 2205 об'єктів культурної інфраструктури. 24.02.2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/za-3-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/>
8. Кізілов, Є. ЗМІ ідентифікували російського офіцера та посадовців з Криму, які обікрали музеї Херсона. 23.01.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/23/7494995/>
9. Кіхтенко, В. Музей історії України у Другій світовій війні перейменують на Музей війни за незалежність. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/341827-muзей-istoriyi-ukrayini-u-drugiy-svitoviy-pereymenyut-na-muзей-viyni-za-nezalezhnist>
10. Коаліція дівців культури. 27.03.2025. URL: <https://www.facebook.com/coalitionforculture/posts/pfbid0EcGnzNmJLRa6t6GtQ9rT1JGdVSUDarZdrWicvHRdJDBnjoH3kgjF78xgdbWWQxiTil>
11. Комова, О. С. Музейна спадщина в умовах війни: історія та сучасні українські реалії. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/78787878/5245/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. Кузнецова, Л. Музеї України в умовах російської збройної агресії. *Питання культурології*. 2023. № 42. С. 182–194.

13. Лисюк, Т. В., Терещук, О. С., Білецький, Ю. В. *Особливості діяльності музеїв України в умовах війни. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі*: колективна монографія / за ред. Л. Ю. Матвійчук, Ю. М. Барського, М. І. Лепкого. Вид. 9. Луцьк, 2023. С. 232–257.

14. Міжнародна конференція про культуру пам'яті в умовах війни відбулася в Україні. 26.09.2024. URL: <https://uin.gov.ua/pres-centr/novyny/mizhnarodna-konferenciya-pro-kulturu-pamyati-v-umovah-viyny-vidbulasya-v-ukrayini>

15. Музеї та виставки російсько-української війни: добірка державних і народних закладів. 03.07.2024. URL: <https://chas.news/current/muzei-ta-vistavki-rosiisko-ukrainskoi-viini-dobirka-derzhavnih-i-narodnih-zakladiv>

16. Муфф, Шанталь. Музей у контексті радикальної демократії. 14.04.2016. URL: <https://politkrytyka.org/2016/04/14/muzej-u-konteksti-radikalnoyi-demokratiyi/>

17. Обстріл музеїв як спроба знищення української ідентичності. Наслідки обстрілів російською армією українських музеїв в період з 24 лютого 2022 року по 25 січня 2023 року. URL: https://www.alterpravo.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/Attacking-museums-as-an-attempt-to-destroy-Ukrainian-identity_ukr.pdf

18. Підгола, Ю., Пінчук, В. «Діти заходять сюди радісні, а виходять — сумні». На Дніпропетровщині діє Музей російсько-української війни «У діда». URL: <https://suspilne.media/dnipro/659064-diti-zahodat-sudiradisni-a-vihodat-sumni-na-dnipropetrovsini-die-muzej-rosijsko-ukrainskoi-vijni-u-dida/>

19. Расенко, Е. НАЗК створив базу викрадених РФ культурних цінностей. 19.10.2023. URL: <https://ua.korrespondent.net/showbiz/culture/4633243-nazk-stvoryv-bazu-vykradenykh-rf-kulturnykh-tsinnostei>

20. У Централноукраїнському обласному краєзнавчому музеї з'явився інноваційний інтерактивний простір для людей з інвалідністю. 21.11.2024. URL: <https://mcs.gov.ua/news/u-czentralnoukrayinskому-oblasnomu-krayeznavchomu-muzeyi-z-yavuvysya-innovacijnyj-interaktyvnyj-prostir-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>

21. Українські аудіогіди працюють у 53 країнах, – Зеленська. 12.05.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3992024-ukrainski-audiogidi-pracuut-u-53-krainah-zelenska.html>

22. Хархун, В. Українські музеї після 24.02.22: сила і вразливість «культурного фронту». 18.05.2023. URL: <https://zbruc.eu/node/115415>

23. Як розповідати про російсько-українську війну у музеях: УІНП провів воркшоп для працівників культури та освіти. 10.12.2021. URL: <https://uin.gov.ua/pres-centr/novyny/yak-rozpovidaty-pro-rosiysko-ukrayinsku-viynu-u-muzeyah-uinproviv-vorkshop-dlya-pracivnykiv-kultury-ta-osvity>

24. Cameron, F., Kenderdine, S. (Eds.). *Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse*. Cambridge, MA, 2007. 464 p.

25. Falk, J. H., Dierking, L. D. *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Lanham, 2018. 320 p.

26. Irace, F. *Museums, creating new common identities*. URL: <https://www.mapei.com/it/en/realta-mapei/detail/museums-creating-new-common-identities>

27. Knudsen, B. T., Stage, C. *Affective Methodologies: Developing Cultural Research Strategies for the Study of Affect*. London, 2015. 265 p.

28. Let's Expel Russia from the International Council of Museums. URL: https://www.pourlkraine.com/en/post/expel-russia-from-the-international-council-of-museums?fbclid=IwY2xjawKGvllleHRuA2FlbQlXMAbicmlkETFjNXdGa0ZheFZFTVpyeUJkAR6sftSnd6gY8vfS0SyofjMJeovGtfbpVa5M6SRdnx2TWYLu5J1ZgUicknFmQA_aem_H3fApMjq4Jz2on6wiC-v7g

29. Lewis, G. D. Museum / Cultural institution. Encyclopædia Britannica. Fact-checked by Last Updated: Jun 3, 2025. URL: <https://www.britannica.com/editor/>

The-Editors-of-Encyclopaedia-Britannica/4419

30. Parry, R. *Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change*. London, 2007. 186 p.

31. The Future of Museums in Rapidly Changing Communities. 13.03.2025. URL: <https://icom.museum/en/news/international-museum-day-2025-the-future-of-museums-in-rapidly-changing-communities/>

32. Tuck, E., Yang, K. W. Decolonization is not a metaphor. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*. 2012. Vol. 1(1). P. 1–40.

REFERENCES

1. 1,453 Cultural Heritage Sites and 2,286 Cultural Infrastructure Objects have been Damaged in Ukraine as a Result of Russian Aggression. [online] Available at: <https://mcsc.gov.ua/news/1453-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2286-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> [in Ukr.]

2. Bevz, T., Vasylevska, T. (2025). Museum Practices as a Tool for Shaping National Identity and Social Consolidation. *Politychni doslidzhennia* (Political Studies), No. 1, pp. 116–136. [in Ukr.]

3. Bennett, T. (2020). *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. Kyiv, 320 p. [in Ukr.]

4. Vasylevska, T., Bevz, T. Constructing National Memory Policy: Ideas, Meanings, Emphases. *Politychni doslidzhennia* (Political Studies), No. 1, pp. 135–158. [in Ukr.]

5. *From Digitising Museums to Documenting War: How to Preserve History for Future Generations*. January 14, 2025. [online] Available at: <https://sil.media/p/vid-zaczyfrovuvannya-muzeyiv-do-dokumen-26621> [in Ukr.]

6. *Virtual Museum of War Memory*. [online] Available at: <https://kyivregiontours.gov.ua/war> [in Ukr.]

7. *Over Three Years of Full-Scale Invasion, the Aggressor Destroyed and Damaged 1,390 Cultural Heritage Sites and 2,205 Cultural Infrastructure Objects*. February 24, 2024. [online] Available at: <https://mcsc.gov.ua/news/>

[za-3-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/](https://mcsc.gov.ua/news/za-3-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/) [in Ukr.]

8. Kizilov, Ye. *The Media Identified a Russian Officer and Officials from Crimea who Robbed Museums in Kherson*. January 23, 2025. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/23/7494995/> [in Ukr.]

9. Kikhtenko, V. *The Museum of the History of Ukraine in World War II will be Renamed the Museum of the War for Independence*. [online] Available at: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/341827-muzey-istoriyi-ukrayini-u-drugiy-svitoviy-pereymenyut-na-muzey-viyini-za-nezalezhnist> [in Ukr.]

10. *Coalition of Cultural Activists*. March 27, 2025. [online] Available at: <https://www.facebook.com/coalitionforculture/posts/pfbid0EcGnzNmJLRat6GtQ9rT1JGdVSUDarZdrWicvHRdJDBnjoH3kgjF78xgdbWWQxiTil> [in Ukr.]

11. Komova, O. *Museum Heritage in Wartime: History and Contemporary Ukrainian Realities*. [online] Available at: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5245/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukr.]

12. Kuznetsova, L. (2023). Museums of Ukraine in the Context of Russian Armed Aggression. *Putannia kulturolohi* (Issues of Cultural Studies), No. 42, pp. 182–194. [in Ukr.]

13. Lysiuk, T., Tereshchuk, O., Biletskyi, Yu. (2023). *Features of the Activities of Ukrainian Museums in Wartime. Prospects for the Development of Tourism in Ukraine and the World: Management, Technologies, Models: Collective Monograph*. 9th ed. Lutsk, pp. 232–257. [in Ukr.]

14. *International Conference on the Culture of Memory in Wartime Held in Ukraine*. September 26, 2024. [online] Available at: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/mizhnarodna-konferenciya-pro-kulturu-pamyati-v-umovah-viynny-vidbulasya-v-ukrayini> [in Ukr.]

15. *Museums and Exhibitions of the*

Russian-Ukrainian War: a Selection of State and Public Institutions. July 3, 2024. [online] Available at: <https://chas.news/current/muzeita-vistavki-rosiisko-ukrainskoi-viini-dobirkaderzhavnih-i-narodnih-zakladiv> [in Ukr.]

16. Muff, Ch. *The Museum in the Context of Radical Democracy*. April 14, 2016. [online] Available at: <https://politkrytyka.org/2016/04/14/muzej-u-kontekstiradikalnoyi-demokratiyi/> [in Ukr.]

17. *Shelling of Museums as an Attempt to Destroy Ukrainian Identity. The Consequences of the Russian Army's Shelling of Ukrainian Museums between 24 February 2022 and 25 January 2023*. [online] Available at: https://www.alterpravo.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/Attacking-museums-as-an-attempt-to-destroy-Ukrainian-identity_ukr.pdf [in Ukr.]

18. Pidhola, Yu., Pinchuk, V. "Children Come here Happy, but Leave Sad." *The Museum of the Russian-Ukrainian War "At Grandpa's" Operates in the Dnipropetrovsk Region*. [online] Available at: <https://suspilne.media/dnipro/659064-diti-zahodat-sudi-radisni-avihodat-sumni-na-dnipropetrovsini-die-muzejrosijsko-ukrainskoi-vijni-u-dida/> [in Ukr.]

19. Rassenko, E. *The National Agency for Corruption Prevention has Created a Database of Cultural Property Stolen by the Russian Federation*. October 19, 2023. [online] Available at: <https://ua.korrespondent.net/showbiz/culture/4633243-nazk-stvoryv-bazuvykradenykh-rf-kulturnykh-tsinnosti> [in Ukr.]

20. *An Innovative Interactive Space for People with Disabilities has Appeared in the Central Ukrainian Regional Museum of Local History*. November 21, 2024. [online] Available at: <https://mcsc.gov.ua/news/u-czentrálnoukrayinskombasnomu-krayeznavchomu-muzeiyzyavysya-innovacijnyj-interaktyvnyj-prostirdlya-lyudej-z-invalidnistyu/> [in Ukr.]

21. *Ukrainian Audio Books are Available in 53 Countries, Says Zelenska*. May 12, 2025. [online] Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3992024-ukrainski-audiogidi-pracut-u-53-krainah-zelenska.html> [in Ukr.]

22. Kharkhun, V. *Ukrainian Museums after 24 February 2022: the Strength and Vulnerability of the "Cultural Front"*. May 18, 2023. [online] Available at: <https://zbruc.eu/node/115415> [in Ukr.]

23. *How to Talk about the Russian-Ukrainian War in Museums: Ukrainian Institute of National Memory Held a Workshop for Cultural and Educational Professionals*. December 10, 2021. [online] Available at: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/yak-rozpovidaty-prorosiysko-ukrayinsku-viynu-u-muzeyah-uinpproviv-vorkshop-dlya-pracivnykiv-kultury-taosvity> [in Ukr.]

24. Cameron, F., Kenderdine, S., eds. (2007). *Theorising Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse*. Cambridge, MA, 2007. 464 p. [in Eng.]

25. Falk, J., Dierking, L. (2018). *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Lanham, 320 p. [in Eng.]

26. Irace, F. *Museums, Creating New Common Identities*. [online] Available at: <https://www.mapei.com/it/en/realta-mapei/detail/museums-creating-new-common-identities> [in Eng.]

27. Knudsen, B., Stage, C. *Affective Methodologies: Developing Cultural Research Strategies for the Study of Affect*. London, 2015. 265 p. [in Eng.]

28. *Let's Expel Russia from the International Council of Museums*. [online] Available at: https://www.pourlkraine.com/en/post/expel-russia-from-the-international-council-of-museums?fbclid=IwY2xjawKGvlIleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFjNXdGa0ZheFZFtVpyeUJkAR6sftSnd6gY8vfS0SyofjMJeovGtfbpVa5M6SRdnx2TWYLu5J1ZgUicknFmQA_aem_H3fApMjq4Jz2on6wiC-v7g [in Eng.]

29. Lewis, G. (2025). *Museum*. Cultural Institution. [online] *Encyclopædia Britannica*. Fact-Checked by Last Updated Jun 3, 2025. Available at: <https://www.britannica.com/editor/The-Editors-of-Encyclopaedia-Britannica/4419> [in Eng.]

30. Parry, R. (2007). *Recoding the Museum*:

Digital Heritage and the Technologies of Change. London, 186 p. [in Eng.]

31. *The Future of Museums in Rapidly Changing Communities*. March 13, 2025. [online] Available at: [https://icom.museum/en/news/international-museum-day-2025-the-future-of-](https://icom.museum/en/news/international-museum-day-2025-the-future-of-museums-in-rapidly-changing-communities/)

[museums-in-rapidly-changing-communities/](https://icom.museum/en/news/international-museum-day-2025-the-future-of-museums-in-rapidly-changing-communities/) [in Eng.]

32. Tuck, E., Yang, K. (2012). Decolonization is not a Metaphor. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*. Vol. 1(1), pp. 1–40. [in Eng.]

Summary

MUSEUMS AS A SPACE FOR SOCIAL CONSOLIDATION IN UKRAINE IN WARTIME: CURRENT TRENDS AND POLICIES

Tetiana BEVZ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

Doctor of Historical Sciences, Professor,
chief research fellow of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine
email: tetanabevz@gmail.com

Tetiana VASYLEVSKA

orcid.org/0000-0001-6565-4142

Doctor of Public Administration, Professor of the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: tvasilevs@ukr.net

The relevance of the research. Today, Ukrainian museums, being in difficult war conditions, face numerous problems that affect their activities and ability to perform their main functions. Museums, which preserve and popularize key elements of national heritage, play an important role in creating a continuum for reflection and open dialogue. They become places that encourage rethinking of the past, the formulation of public discourses on difficult cultural and social challenges, spaces for the institutional preservation of collective memory. Through their exhibitions and educational programs, museums not only preserve historical and cultural artefacts but also actively contribute to the formation of national identity and awareness of the continuity of generations.

The **purpose** of the article is to identify the essence of museums as a space of social consolidation and a means of forming and affirming national identity in Ukraine in war conditions.

Conclusions. Modern museum trends and policies are effective factors in the formation of national identities, creating a space for the interaction of culture, history, and modern social processes. They reflect a desire to transform museums from passive repositories of artefacts into active spaces for learning, dialogue, and social change. Such an approach makes them an important player in modern social and cultural life, able to respond to the challenges of the time and integrate the latest technologies and approaches

to interacting with the audience. The consolidation of society, especially in conditions of social and political transformations, requires the unity of its representatives on the basis of common meanings and ideals. Museums have the opportunity to unite people from different social groups by creating a space for a unifying awareness of historical events, values and culture as a whole, reflecting the diversity of socio-cultural identities within one nation, which contributes to the formation of social integration, understanding and reducing tension between different segments of society.

Keywords: museums, identity, trends and policies of museum activities, war in Ukraine, social consolidation.